

7Н/1 204415
(1038)

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Н. У. Чайка

**ТЫПАЛОГІЯ ЭЛІПСІСА
У СІНТАКСІЧНАЙ СІСТЭМЕ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

Манаграфія

Мінск
2012

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

ЗМЕСТ

Дадатак А. Кампаненты семантычнай структуры канструкцый з эліпсісам дзеяслова.....	3
Дадатак Б. Прадуктыўнасць мадэлей канструкцый з эліпсісам дзеяслова	9
Б.1. Дынамічна-лакатыўны тып.....	10
Б.2. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып.....	22
Б.3. Акцыянальныя тыпы	26
Б.4. Лакатыўна-пацыентыўны тып.....	37
Б.5. Акцыянальна-дэлібератыўны тып.....	41
Б.6. Статальны тып.....	45
Б.7. Экзістэнцыяльна-тэмпаральны тып	47
Б.8. Рэляцыйны тып	49
Дадатак В. Частотнасць структурных тыпаў канструкцый з эліпсісам дзеяслова	51
В.1. Поліпрэдыкатыўны тып.....	52
В.2. Звышфразавы тып: самастойныя сінтаксічныя адзінкі ў структуры звышфразовага адзінства	63
В.3. Звышфразавы тып: эліптычныя і парцэляваныя канструкцыі ў структуры звышфразовага адзінства.....	76
В.4. Ускладнена-паратаксічны тып	84
В.5. Ускладнена-паўпрэдыкатыўны тып	89
<i>В.5.1. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі азначэннямі.....</i>	<i>89</i>
<i>В.5.2. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі акалічнасцямі .....</i>	<i>91</i>
В.6. Ускладнена-парэўнальны тып.....	94
В.7. Ускладнена-далучальны тып.....	96
В.8. Ускладнена-паратаксічны тып	98
<i>В.8.1. Ускладнена-інтрадуктыўны тып (з устаўнымі канструкцыямі) .....</i>	<i>98</i>
<i>В.8.2. Ускладнена-інтрадуктыўны тып (са звароткамі).....</i>	<i>101</i>
Дадатак Г. Кампенсаторныя семантычныя кампаненты ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова	103
Г.1. Дынамічна-лакатыўны тып.....	104
Г.2. Акцыянальныя тыпы	110
Г.3. Лакатыўна-пацыентыўны тып.....	120
Г.4. Акцыянальна-дэлібератыўны тып.....	122
Г.5. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып.....	125
Г.6. Статальны тып.....	128
Г.7. Экзістэнцыяльна-тэмпаральны тып	130
Г.8. Рэляцыйны тып	132

Дадатак Д. Функцыянаванне канструкцый з эліпсісам дзеяслова	134
Д.1. Выражэнне прэдыкатыўных катэгорый у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова	135
<i>Д.1.1. Выражэнне катэгорыі тэмпаральнасці .....</i>	<i>135</i>
<i>Д.1.2. Выражэнне катэгорыі мадальнасці .....</i>	<i>142</i>
<i>Д.1.3. Выражэнне катэгорыі персанальнасці .....</i>	<i>149</i>
Д.2. Канструкцыйная поліфункцыянальнасць сінтаксем у парадыгме структурна-сінтаксічных мадыфікацый.....	155
<i>Д.2.1. Канструкцыйна-трансфармацыйныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем .....</i>	<i>155</i>
<i>Д.2.2. Канструкцыйна-катэгарыяльныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем .....</i>	<i>166</i>
<i>Д.2.3. Логіка-семантычныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем..</i>	<i>174</i>
Дадатак Е. Акт аб укараненні.....	177

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Б.3. АКЦИЯНАЛЬНЫЯ ТЫПЫ

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
<u>Акцыянальна-безаб'ектны тып.</u>	Стыхія – прэдыкат – спосаб	$N_{nPlur} - \emptyset - Adv$	<i>Удары... Маланкі... Перуны – грамчэй...</i> (Р. Баравікова)
Фізчная сфера. Прыродныя з'явы	Стыхія – прэдыкат – дыменсіў	$N_{nSing} - \emptyset - Adv$	<i>У небе зорак не злічыць, // Люстэркам – поўня</i> (М. Шабовіч); <i>Чыстае неба заўсёды на дабро</i> (А. Дудараў)
	Функтыў – прэдыкат – лакатыў	$N_{nSing} - \emptyset - N_{aSing}$	<i>Спеліць, спеліць сонца // Ягаду ажыну. // Сонца – не ў аконца. // Еду на чужыну</i> (Р. Баравікова)
	Функтыў – прэдыкат – дырэктывы-старт – дырэктывы-фініш – спосаб	$N_{nSing} - \emptyset - N_{gSing} - N_{aSing} - N_{lSing}$	<i>Снег з шызаі хмары – мякка і павольна на аціхлую вёску</i> (Янка Брыль)
Актыўнае дзеянне ў сацыяльнай сферы	Агенс – прэдыкат – лакатыў	$N_{nSing} - \emptyset - Num_{nSing}$	<i>Ідзіце дахаты. Я тут адна</i> (І. Мележ); <i>Зноў усё марна</i> (Г. Багданава); <i>А дзяўчаты цяпер з захаду да ўсходу – у штанішках і куртках</i> (Г. Багданава)
		$Pron Pers_{nSing} - \emptyset - N_{lSing} - N_{aSing}$	– <i>Ты – у штаб тэлефаністам</i> (А. Дудараў); – <i>Ты – у БелАПП – лабарантам</i> (Г. Багданава)
Усяго (у межах мадэлі)			6

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
	Агенс – прэдыкат – тэмпаратыў	$N_{nSing} - \emptyset - N_{lSing} - N_{gSing}$	– <i>З якога часу вы – доктарам?</i> (Г. Багданява)
Актыўнае дзеянне ў сацыяльнай сферы, абумоўленае прычынай	Агенс (імпл.) – прэдыкат – лакатыў – каўзатыў – тэмпаратыў	$Adv - \emptyset - N_{aSing} - N_{aPlur}$	<i>Вясной мужчыны – на лесасплаў</i> («Маяк»)
Актыўнае дзеянне ў сацыяльнай сферы, абумоўленае ўмовай	Агенс (імпл.) – прэдыкат – кандытыў – тэмпаратыў	$N_{lSing} - \emptyset - N_i - N_g - (Num N_{gPlur}) - Pron Adj_{lSing}$	<i>З такой адукацыяй і дваццаць год на чале калгаса</i> («Прыгранічны калгаснік»)
Актыўнае дзеянне ў сацыяльнай сферы, абумоўленае мэтай	Агенс – прэдыкат – фінітыў-4	$Pron Pers_{nSing} - \emptyset - N_{iSing} - N_g$	<i>У такія глухія мясціны ехаць не надта хацелі. І ён (Мікалай Рыгоравіч) таксама – на загадзе партыі</i> («Бабруйскае жыццё»)
	Агенс – прэдыкат – фінітыў-4 – тэмпаратыў	$Pron Pers_{nSing} - Adv - N_{iSing} - N_{aPlur}$	<i>Ды я з самага пачатку..., з маладосці ўсё сваё здароўе, усё сваё жыццё – для ўласці, для камунізма</i> (А. Дудараў); <i>Летам яны (школьнікі) – на нарыхтоўкі ў калгас. Зімой – на гаспадарцы</i> («Настаўнік»)
Актыўнае дзеянне ў сацыяльнай сфе-	Агенс (імпл.) – прэдыкат –	$Pron_{aSing} - \emptyset - N_{iSing}$	<i>Радасць з таго каму, калі ўсё чужое! І хлеў не твой! І свіран не твой!.. І ўсё –</i>

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
ры, суадноснае са спосабам	крэатыў – спосаб		<i>па камандзе</i> (І. Мележ)
		$\text{Pron}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{i\text{Sing}}$	<i>Студэнты людзі маладыя. Усё – з запалам, з інтарэсам</i> («Мой універсітэт»)
Усяго (у межах мадэлі)			7
Актыўнае дзеянне ў інтэлектуальнай сферы	Агенс (імпл.) – прэдыкат – крэатыў – фінітыў	$\text{N}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{a\text{Sing}} - \text{N}_{g} - \text{I}_{g}$	<i>– У гонар юбіляра – нашу песню</i> (Г. Марчук)
	Агенс (імпл.) – прэдыкат – крэатыў – дэстынатыў-1	$\text{N}_{a\text{Plur}} - \emptyset - \text{Pron Pers}_{g\text{Sing}} - \text{Pron}_{a\text{Plur}}$	<i>– Гэтыя вершы – для цябе</i> (М. Матукоўскі)
	Агенс – прэдыкат – крэатыў – медыятыў-1	$\text{Pron Pers}_{i\text{Sing}} - \emptyset - \text{Pron}_{a\text{Sing}} - \text{Adv}$	<i>– Гэта ты адназначна, добра падумаўшы?</i> (М. Матукоўскі)
	Агенс – прэдыкат – інструментыў-1 – крэатыў	$\text{Pron} (\text{N}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{a\text{Sing}})$	<i>Студэнты – удзячная аўдыторыя. Большую частку лекцый – у канспект. Таксама нямала запамінаюць. Ды і пытанні цікавыя задаюць</i> («Студэнцкі стыль»)
Усяго (у межах мадэлі)			4
Акцыянальна-аб'ектны непераўтваральны тып. Фізічная сфера. Перадача аб'ектаў (матэрыяльных і нематэ-	Данатар (імпл.) – прэдыкат – рэцыпіент – данатыў	$\text{N}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{Pron Pers}_{d\text{ing}} - \text{N}_{i\text{Sing}}$	<i>– Работу мне па душы</i> (А. Макаёнак)
		$\text{N}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{d\text{Sing}} - \text{Adj}_{a\text{Sing}}$	<i>– Кніжка – Антосю, а астатняе сёстрам</i> («Настаўнік»)
		$\text{N}_{n\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{d\text{Sing}}$	<i>Бач, прыдумаў: // За любоў – душу! // Быццам нечым перад ім грашу</i> (Т. Бондар);

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
рыяльных)			<i>Дзецям – увага і клопат («Настаўніцкая газета»); З табой нам за песні вайны – // Роздум асенні ўзамен (А. Грачанікаў)</i>
Усяго (у межах мадэлі)			3
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне, судноснае са спосабам	Данатар (імпл.) – прэдыкат – спосаб – данатыў (імпл.)	$\text{Pron Pers}_{\text{dSing}} - \emptyset - \text{N}_{\text{gSing}}$	<i>Пад смешкі Зайчык растлумачыў: – Каму, маўляў, каня. Каму – паўканя. Каму – чвэртку. Каму – хвост, а каму – грыву... (І. Мележ)</i>
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне, накіраванае на аб'ект	Агенс – прэдыкат – аб'ектыў	$\text{Pron I}_{\text{nSing}} - \emptyset - \text{N}_{\text{aSing}}$	<i>– А я, каб былі грошы, толькі кнігі. І чытала, чытала б. А то ад зарплаты да зарплаты ледзь канцы з канцамі (Г. Багданава); Ліст наўздагон («Настаўнік»); Некалькі вечароў узапар – «Маленькі прынц» (Г. Багданава)</i>
		$\text{N}_{\text{nSing}} - \emptyset - \text{N}_{\text{aSing}} - \text{Adv} - \text{Adj}_{\text{nSing}} - \text{N}_{\text{gSing}}$	<i>Раптам наш маленькі Уладзік – // За начальніка руку (П. Броўка)</i>
Усяго (у межах мадэлі)			3

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне, суадноснае з дынамічнай лакалізацыяй	Агенс (імпл.) – прэдыкат – аб’ектыў – дырэктыў-фініш	$N_{aSing} - \emptyset - N_{aSing}$	<i>Яна – на стол талеркі, кубкі, // Збанок, выялены сырок...</i> (А. Бялевіч)
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне, суадноснае са статальнай лакалізацыяй	Агенс (імпл.) – прэдыкат – аб’ектыў – лакатыў	$Adv - \emptyset - N_{aSing} - N_{dSing}$	<i>З гэтай хвіліны Міканор пазіраў на поле з ужо практычнай клопатнасцю: разважаў, дзе і што будзе. Там – клін жытні... А тут, паўз дарогу, – ячмень... А туды, к балоту, – картоплю</i> (І. Мележ) <i>І ўслед – хваравіты, яшчэ не мужчынску, па-хлапечы лёгкі смех</i> (Г. Багданава)
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне, суадноснае з узаемадзеяннем суб’екта і аб’екта	Агенс – пацыентыў – прэдыкат – аб’ектыў	$Pron Pers_{nSing} - \emptyset - N_{aSing} - Pron Pers_{sSing}$	<i>Такую скацінку, як у мяне, дзетачкі, я – хоць з кім</i> (І. Мележ)
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне, суадноснае з мэтай	Агенс (імпл.) – прэдыкат – аб’ектыў – фінітыў-4	$N_{aPlur} - \emptyset - N_{aSing} - Adj_{aPlur}$	<i>– Зязюля мае рацыю: сэканомленыя сродкі – на земляробства</i> (А. Дзялендзік)
		$N_{aSing} - \emptyset - N_{aSing} - N_{aSing}$	<i>– А маёмасць – за што?</i> (А. Дудараў); <i>Зязюля. – Не навязвайце гіганта –</i>

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
			<i>калас разорыце. <u>Новікава.</u> – А ўсе спроскі – на КБА, на водаправод (А. Дзялендзік); – Навошта шлем? – Ды на фату (А. Грачанікаў)</i>
Усяго (у межах мадэлі)			5
Актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне ў інтэлектуальнай сферы	Агенс (імпл.) – прэдыкат – дэліберат – адрасат	$N_{aPlur} - \emptyset - \text{Pron Pers}_{cSing} - \text{Pron Adj}_{aPlur}$	– <i>Гэтыя мелодыі – для яе</i> (Г. Багданава)
Усяго (актыўнае непераўтваральнае ўздзеянне)			1
<u>Акцыянальна-аб’ектны пераўтваральны тып.</u> Фізічная сфера	Агенс (імпл.) – прэдыкат – пацыентыў – лакатыў	$N_{aSing} - \emptyset - N_{aSing} - \text{Pron Adj}_{aSing}$	– <i>Ты Каралькову Ліду – у прыёмны пакой</i> (Г. Багданава)
		$\text{Pron Pers}_{aSing} - \emptyset - \text{Adv} - N_{aSing}$	<i>На вуліцы мароз, гуляць дзецям халодна. Іх сёння нікуды</i> (Г. Марчук)
Усяго (у межах мадэлі)			2
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне на аб’ект, суадноснае са спосабам	Каагенс – прэдыкат – бенефіцыенс – лакатыў	$\text{Pron Pers}_{nPlur} - \emptyset - \text{Pron Pers}_{dPlur} - N_{iSing}$	<i>У зямлянцы начаваць халодна. Мы вам – у запечку</i> (П. Прыходзька)
	Агенс – прэдыкат – пацыентыў – спосаб	$\text{Pron Pers}_{nSing} - \emptyset - \text{Pron Pers}_{aSing} - N_{gSing}$	– <i>Я цябе зараз чапляю</i> (А. Дударай); – <i>Ты іх дубцом</i> (С. Баранавых);

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
			– <i>Такое не даруецца. Я цябе — самісудам</i> (В. Казько)
	Агенс (імпл.) – прэдыкат – крэатыў – спосаб	$\text{Pron}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{\text{Plur}} - \text{Pron Adj}_{\text{Plur}}$	<i>Усё гэта – сваімі намаганнямі</i> (Г. Марчук)
		$\text{N}_{a\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{\text{ISing}} - \text{Pron Adj}_{a\text{Sing}}$	<i>Такую крэпасць – бабай? Будаваці на-вечна і раптам – бабай</i> (А. Макаёнак)
Усяго (у межах мадэлі)			4
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне ў фізічнай сферы	Агенс (імпл.) – прэдыкат – спосаб – аб’ектыў (імпл.)	трэба $\emptyset - \text{N}_{\text{Plur}} - \text{N}_{g\text{Sing}}$	– <i>Бярся ты, Церах, за гэтую справу. Ды трэба – па-гаспадарску</i> (А. Макаёнак)
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне на аб’ект, суадноснае з часам	Агенс – прэдыкат – пацыентыў – тэмпаратыў	$\text{Pron Pers}_{n\text{Sing}} - \emptyset - \text{Pron Pers}_{g\text{Sing}} - \text{Adv}$	– <i>Толькі наспрабуй не паслухацца! Вось я зараз цябе!..</i> (І. Мележ)
	Агенс – прэдыкат – пацыентыў – тэмпаратыў – лэксемы	$\text{N}_{n\text{Plur}} - \emptyset - \text{Adv} - \text{Pron}_{a\text{Plur}} - \text{N}_{a\text{Sing}}$	<i>Салдаты пасля ўсіх – у свіран</i> (В. Быкаў)
Пераўтваральнае ўздзеянне на аб’ект з дапамогай інструмента	Агенс – прэдыкат – інструментыў-1 – аб’ектыў	$\text{Pron Pers}_{n\text{Sing}} - \emptyset - \text{N}_{\text{ISing}} - \text{Pron Pers}_{a\text{Sing}}$	– <i>Ты што, душа захацеў. Дык можаш галавой аб вугал</i> (А. Макаёнак)
		$\emptyset - \text{Pron Pers}_{a\text{Sing}} - \text{N}_{g\text{Sing}} - \text{Pron Adj}_{g\text{Sing}}$	<i>Бацька яго з ружжа. А затым і сябе з другога ствала</i> (В. Быкаў)
Усяго (у межах мадэлі)			5

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне на аб'ект пры дапамозе функтыва	Функтыў (імпл.) – прэдыкат – аб'ектыў	$N_{iSing} - \emptyset - N_{aSing}$	<i>Дошка – акурат на назе</i> (А. Капыловіч)
		$\emptyset - N_{iSing}$	<i>Гэта трэба! Трохі не на плячы!</i> (І. Мележ)
Усяго (у межах мадэлі)			2
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне на аб'ект, суадноснае з мэтай	Агенс – прэдыкат – аб'ектыў	$Pron\ Pers_{nSing} - \text{задумай} \emptyset - N_{aSing} - (Num\ N_{gPlur})$	<i>– Ты задумаў сад на тры гектары?</i> (А. Дзялендзік)
		$трэба \emptyset - N_{aSing}$	<i>– Тут ферму трэба, а там – калгасны двор, каб усё было побач</i> (А. Макаёнак)
Усяго (у межах мадэлі)			2
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне ў сацыяльнай сферы	Агенс (імпл.) – пацыентыў – прэдыкат – локум	$N_{aSing} - \emptyset - N_{aSing} - Adj_{aSing}$	<i>– Старшыня даўно з'ехаў. Яго – у Савет дэпутатаў</i> (А. Макаёнак)
Род заняткаў суб'екта	Агенс (імпл.) – прэдыкат – лакатыў – медыятыў-3	$N_{iSing} - \emptyset - Adv$	<i>– Ён больш часу – на сваёй гаспадарцы... За што – дровы?</i> (А. Дзялендзік)
Змена грамадзянскага стану суб'екта	Каагенс (імпл.) – прэдыкат – спосаб	толькі $\emptyset - Adv$	<i>– Толькі каб па-людску. У царкве</i> (І. Мележ)

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне ў сацыяльнай сферы, суднаснае са спосабам	Агенс – прэдыкат – пацыентыў – спосаб	Pron Pers _{nSing} – ∅ – Jd – Pron Pers _{aSing}	– Мы бачым, што цябе тут процімерсі (А. Макаёнак)
	Агенс (імпл.) – прэдыкат – крэатыў – спосаб	N _{aSing} – ∅ – N _{lSing}	– Кап’ём ды мячом таксама не выходзіць (А. Петрашкевіч)
Актыўнае пераўтваральнае ўздзеянне ў сацыяльнай сферы	Каагенс – прэдыкат – аб’ектыў	Pron Pers _{nSing} – ∅ – Pron Pers _{iPlur}	А ён (Сцяпан) дадаў: – Здароўя школе, дзе моладзь з песнямі расце!.. // Альжбэта, мабыць, не чакала такой высокай пахвалы. // – За вас!.. – разгублена сказала. – // Мы ні пры чым тут... Гэта – вы... (Н. Гілевіч)
Адносіны паміж суб’ектам і аб’ектам у сацыяльнай сферы	Агенс (імпл.) – прэдыкат – пацыентыў – спосаб	N _{iSing} – ∅ – N _{lSing} – Adj	– У адносінах да Зязюлі – вялікая несправядлівасць! (А. Дзялендзік)
Сумесная дзейнасць суб’ектаў у сацыяльнай сферы	Агенс – каагенс – прэдыкат – крэатыў	Pron Pers _{nPlur} – ∅ – Pron Pers _{iPlur} – N _{aSing} – (Adj _{aSing})	– Сёння мы з вамі – вымову. А заўтра – малака ўдосталь (А. Дзялендзік)

Від	Мадэль	Структурная схема	Прыклады
Узаемадзеянне суб'екта і аб'екта ў фізічнай сферы	Агенс (імпл.) – каагенс – прэдыкат – крэатыў	Каб $\emptyset$ N _{aSing} – N _{lSing} – (Num N _{gPlur})	– <i>Гікада, няма дачушкі маёй, Альдоны. Мы б дуэтам «Дубочак зялёненькі»...</i> (Г. Марчук)
	Агенс – пацыентыў – прэдыкат – аб'ектыў	Pron Pers _{nSing} – $\emptyset$ – N _{aSing} – Pron _{lSing} – Pron Adj _{aSing}	– <i>Такою скацінку, як у мяне, дзетачкі, я – хоць з кім</i> (І. Мележ)
Усяго (актыўнае пераўтваральнае ўдзеянне)			10